

Pedagogicko- psychologická diagnostika v práci učitele

---

4 Diagnostika chování, diagnostika skupiny

-
- Diagnostika chování jako specificky náročnější než diagnostika výkonu, speciálních potřeb...
  - Sociální kontext chování – sociometrie a skupinové jevy, psychosociální klima školy a školní třídy
  - Práce s výsledky diagnostiky chování
-

Struktura pozic a rolí ve skupině, sociometrie

-
- Každý člen skupiny zaujímá v sociální hierarchii skupiny konkrétní pozici,
    - pozice mj. souvisí
      - s tím, do jaké míry je konkrétní člen skupiny pro svou skupinu důležitý;
      - s konkrétními vlastnostmi člena skupiny;
      - se složením i velikostí skupiny
      - s cíli a hodnotami skupiny;
      - s činností, která se ve skupině odehrává.
-

Sociometrie

- Autor metody - **J. L. Moreno**;
  - zjištění **struktury vzájemných vztahů** v malé skupině (*intenzita, polarita*)
    - cesta ke zjištění **sympatií, antipatií**
    - člen skupiny hodnotí pozici jiného člena ve skupině (nebo i svoji pozici)
  - formulace sociometrické otázky
    - („S kým bych chtěl jet na výlet?“ „Vedle koho bych chtěl sedět?“)
  - Odpovědí je jméno člena(ů) skupiny
- Je možné vymýšlet i jiné formy orientačního sociometrického šetření – např. hry, při kterých si můžeme všimnout, jak dobře (nebo špatně) skupina kooperuje, jak se kdo zapojuje a jak a proč je přijímán (nebo vylučován)...

Více mj. na <http://en.wikipedia.org/wiki/Sociometry>

Další způsoby zpracování - sociogram

časté grafické zpracování tzv.

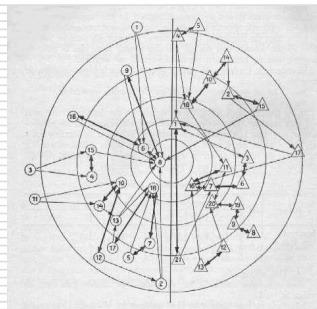
sociogram:

- neuspořádaný sociogram:
  - u skupin do 10 osob (přehlednost),
    - zásady: osoby vzájemně se volící situujeme blíže k sobě,
    - čáry symbolizující výběry se nemají protínat

□ terčový sociogram:

- kružnice - podle počtu voleb umístíme členy skupiny do jednotlivých mezikruží,
- vzájemně se vybírající osoby umístíme blíže k sobě

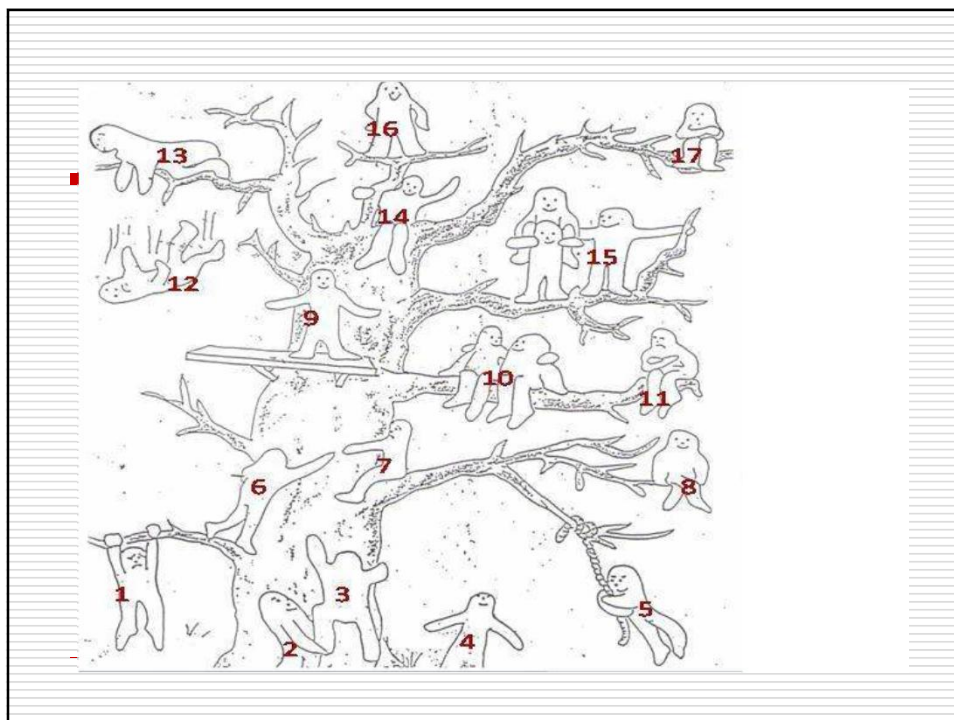
- Pozn. lze vytvářet nejen sociogramy pro skupinu, ale i individuální - osobu, pro kterou děláme sociogram dáme doprostřed a pak postupujeme stejně jako u neuspořádaného sociogramu

Dotazníky (pro školní třídu) - SORAD

- **Sociometricko-Ratingový Dotazník (SORAD)**
- originální a široce používaná česká metoda (autor Vladimír Hrabal)
- zjišťování **dvou základních dimenzí**, které postihují snahu po uspokojení základních sociálních potřeb:
  - dimenzi oblíbenosti – sympatie (potřeba přijetí)
  - dimenzi vlivu (potřeba prestiže)
- jmenný seznam třídy, škála 1-5
  - **Kdo má ve třídě jaký vliv** – zvláště u mladších žáků je dost obtížné tuto poměrně abstraktní kategorii vysvětlit
  - **Kdo je ve třídě jak oblíben** – k oblíbenosti žáci ještě doplňují slovní vyjádření na zdůvodnění volby
  - Další dimenze, které lze sledovat: vliv, sympatie, pomáhání, důvěra a konfliktní chování

Hravé formy, obrázky...

- Sledování interakce při hře, spolupráci – povaha interakcí reálných, ne hypotetických
- Rozdávání žetonů, korálek, „přihrávání“
- Tvorba obrázků, modelů...
- Strom s postavami („strom duchů“)
  - - strom s postavami je projektivní technika asociativní; tato metoda má široké využití; zobrazuje vztahy ve třídě, hierarchii, skupiny, sebepojetí žáka (ideální já, reálné já); záleží pouze na učiteli, na co se zaměří
(http://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/metodika_6.pdf)

Souhrn

- ❑ Pořadí oblíbenosti vyjadřuje míru emočního přijetí žáka třídní skupinou. Na špičce jsou zpravidla žáci, kteří dokážou ostatním poskytnout největší míru emocionální podpory. Ti, kteří jsou na vrcholu pořadí, se také ve třídě zpravidla nejlépe cítí.
- ❑ Nejzávažnějším zjištěním je to, kteří žáci skupinou přijímáni nejsou a hlavně jak daleko jsou od ostatních, tj. do jaké míry jsou ve třídě izolováni. Emocionální izolace je pro dítě velice tíživá a tyto děti většinou potřebují pomoc ze strany dospělých.
- ❑ Přesto zjištění, že ve třídě máme žáky, kteří jsou méně oblíbeni než ostatní, nemusí být důvod k okamžitému řešení. Ratingové uspořádání znamená, že v pořadí je vždy někdo první a někdo poslední.

(Z. Hadj Moussová)

Psychosociální klima skupiny

Klima školy, třídy co to je?

- Názory a hodnocení aktérů edukace na podmínky, průběh i výsledky
  - Tedy česky – **co si lidé myslí a jak se cítí v naší škole a výuce v ní**
  - Charakteristika kvalitní výuky i nutná podmínka pro ni
  - Něco, co si obvykle (tj. do výskytu obtíží) neuvědomujeme
  - Obvykle ani není explicitním tématem hovoru
    - „A co škola, dobrý?“
  - Dobrým krokem pro začátek i pro pokračování je – začít se o škole bavit – a pak v tom i pokračovat
    - (Auto)evaluační nástroje pak mohou **a) napomoci se začátkem diskusí na téma naše škola** (tj. související s klimatem)
    - Následně **b) pomoci ověřit, zda pocity, názory a domněnky**, které se v debatě vyskytly **jsou většinově vnímány jako problém** (ev. jako přednost)
    - Např. modelový dotaz pro absolventy / rodiče „Doporučil bys naší školu kamarádovi? A proč?“

Praktické využití poznatků ve škole

- úspěšná práce v prostředí konkrétní školy, předpokládá nejméně tři relativně samostatné činnosti:
  - získat dostatečné **(i teoretické) znalosti o sociálně-psychologických jevech**, které se ve školství vyskytují
    - CO jsem vlastně VIDĚL nebo ZJISTIL? „Je to divné... nestačí“
  - **umět diagnostikovat** konkrétní jev
    - Často chápáno jako jediná součást evaluačního procesu (výsledky dáme do šanonu a ukážeme kontrole)
    - Výsledky představují převládající hodnocení; je nutné se dívat i na rozptyl odpovědí(!)
  - umět (na základě zjištěných skutečností) **navrhnout a provést vhodnou intervenci**, která by pomohla jak žákům, tak učitelům.
    - **CO BUDU S VÝSLEDKY DĚLAT?**

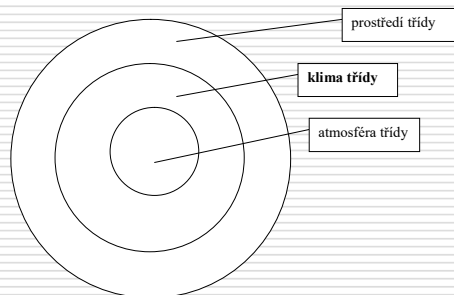
Absentuje-li tato úroveň, je lepší se do věci nepouštět vůbec

Prostředí, klima, atmosféra

□ rozlišuje sociálně-psychologické jevy ve škole podle rozsahu, **měnlivosti, délky trvání, obecnosti**. (Mareš, Lašek, 1990/91, Mareš, Křivohlavý, 1995):

- **prostředí** je nejobecnější termín, netýká se jenom aspektů sociálně-psychologických.
- termín **atmosféra** má poměrně úzký rozsah. Vyjadřuje proměnlivost a krátké trvání.
- Termín **sociální klima** označuje jevy dlouhodobé. Jsou typické pro danou třídu a daného učitele (školu, zaměstnance, žáky) po několik měsíců či let.

Obr. 1 Tři důležité odborné pojmy týkající se školní třídy

Př. 1 - Čtyři hierarchické úrovně dle Tagiuri (1968) a Anderson (1982)

1. ekologie

- charakteristika budovy, v níž se výuka odehrává

2. prostředí (milieu)

- charakteristiky učitelů (délka praxe, platové zařazení, ap.)
- žáků (věk, pohlaví, sociální status, ap.)

3. sociální systém (skupinové charakteristiky)

- vztahy mezi klíčovými účastníky
- sociální komunikace
- podíl na rozhodování
- příležitost k účasti na sociálním dění ve skupině

4. kultura

- hodnoty a hodnotové systémy, jež účastníci považují za významné
- učitelova zaangażovanost na rozvoji žáků
- důraz na kooperaci
- důraz na činnosti související se školou
- očekávání účastníků
- jasnost a konzistentnost cílů

Sociální klima

- Klima školní třídy
    - Konkrétnější (i z pohledu dotazovaných), v praxi častěji používané, řada metod...
  - Klima školy
    - Obecnější, nutnost reflexe ze strany aktérů, v současnosti spíše výzkumně, i když je prodávána celá řada „jakometod“
    - Zaznívá názor, že lepší než „jednorázové šetření“ je přístup blížící se „action research“ – průběžné sledování dílčích jevů, jejich cílené ovlivnění a přenesení zájmu na další „problémovou“ oblast
-

Možnosti diagnostiky klimatu

- **Dotazníky** (např. v sadě evaluačních nástrojů projektu „Cesta ke kvalitě“ <http://www.nuov.cz/ae/harmonogram-zverejnovani-a-detailnejsi-popis-evaluacnich?highlightWords=ov%C4%9B%C5%99en>)
  - **Facilitační techniky** – *v principu nejsou klasický diagnostický nástroj (jakkoli mohou mít formálně podobu např. dotazníku); slouží pro rozvíjení dialogu o možných problémech a jeho strukturaci*
  - **Komerční nástroje**
    - Mapa školy – SCIO, Kalibro... (též s kořeny v zahraničních nástrojích)
  - **Odborně nepřijatelné aktivity s problematickým teoretickým pozadím**
    - Barvy školy – DAP - <http://www.upacr.cz/index.php?lng=cs>
  - **Ad hoc postupy** – vyvinuté školami, často kombinace předchozích variant („*Líbily se nám otázky...*“)
-

Příklady metod – tematické kresby

Např. „Jak si ve škole pomáháme“
– v rámci projektu [CPIV](#)

Dotazníky (třída) – příklad (CES)

standardizován v IPPP pro českou populaci; normy z konce 90. let
Škály: učitelova pomoc, orientace žáků, vztahy mezi žáky, zájem o výuku, klid a pořádek, jasnost pravidel

Dotazník CES - forma A

(Classroom Environment Scale)

© Autoři: E.J. Trickett (Yale University), R.H. Moos (Stanford University) 1973, B.J. Fraser (Western Australian Institute of Technology) 1982

© Překlad a úprava: J. Lašek (Pedagogická fakulta VŠP v Hradci Králové), J. Mareš (Lékařská fakulta UK v Hradci Králové) 1988

Jméno žáka/žákyně:

Škola:

Třída:

Obec:

Učitel/učitelka:

Dnešní datum:

Nevyplňujte, dokud nedostanete pokyn!

1. Žáci z naší třídy vkládají do školní práce poměrně dost úsilí, energie.	Ano - Ne	
2. Žáci se v naší třídě navzájem dobře znají, vědí o sobě dost věcí.	Ano - Ne	
3. Tento učitel (tato učitelka) s námi málokdy diskutuje o věcech, v nichž bychom potřebovali poradit, pomoci.	Ano - Ne	I
4. V naší třídě věnují žáci více času debatování o mimoškolních věcech, než debatám o učivu a učení.	Ano - Ne	I

„Z., nezlob se“

- Zadání: vytvořte pravidla pro průchod školou, jako by to byla desková stolní hra; cíle:
- Přiblížit praktické problémy týkající se explorace klimatu a kultury ve výuce VŠ kurzu na FSS MU (Pedagogická a školní psychologie – příklad jaro 2009; nyní rutinní seminární projekt v Bc. i Mgr. studiu; na PdF MU v předmětu Aplikovaná sociální psychologie)
- Vyzkoušet příklad formativně diagnostického postupu "in vivo" (psychologie bez dotazníků)
- Ukázat možnosti explicitního sdílení hodnocení různých aspektů vzdělávací reality (proces i výsledek sdílení)
- Podpořit diskusi o výuce jako takové v návaznosti na další evaluační aktivity prováděné na FSS i MU jako celku (př. studentské předmětové ankety)

Ukázka - výsledky

Komunikační analýza

V počítači jsem měl mail od žylyška vyprávěl ve kterém chvíli tuou komunikací práce a řekl se, že se mi dělá na to, co odka-
zovat a citovat na představení, s
soudržností a s pochvatným mrtvým kole-
kolej a posunuje o 5 minut dle.

DESKOVÁ HRA STUDIUM III. ROČNÍKU NA FSS

Při jízdě v ulicích do školy utěkla seccí
Dost utak. Musíš povytovat cestujícíům
převít psychologickou pomoc, žudeš máš spot-
deu a zmeškejš představení.
I když dostaneš od 100 potvorem s upředlení
na FSS je ti to ho má. Aby se zrušen
Uplatí do hry, potřebuješ navíc 6.
a pokračovat

Metodologie kuzant.

Nad projektem z metodologie jsem
seděl se společníky cílem hoc, teď jsem
le tímto návrhy a potřebuji se updat
S tím cílem jedu o kole.

Ukázka - výsledky

Seminární úkol – první ročník bakalářského studia

Po slápnutí na příslušné políčko:

- Musíš si zaregistrovat tělocvik již v prvním roce studia. Když hodíš číslo 1-plavání, 2-volejbal, 3-vzpírání, 4-lyžařský zimní kurz, 5-aerobik, 6-vojný výběr. *- vyber si TV - plavání nebo volejbal, vzpírání, lyže se slyšelo*
- Abyš splnil/a minimální jazykové kompetenci, přihlíšiš se na jazykové kurzy ukončené státní závěrečnou zkouškou. Pokud hodíš dvakrát po sobě číslo 1, bude ti stačit navštěvovat školní kurzy angličtiny pro akademické účely. *první a 1. číslo odpovídá*
- Povinný předmět v angličtině musíš absolvovat při hodě čísla 1-3 na MU, při hodu 4-6 na zahraniční univerzitě. *- 1. číslo odpovídá pro zahraniční*
- Opakuješ Uvedení do psychologie, nebo půjdeš na konzultaci k Z. Vybíralovi kvůli svojí seminární práci. *musíš opakovat předmět kvůli G, pokud ne, jdeš k Z.*
- Absolvuješ Sociální psychologii I s Vaculíkem již v prvním roce studia a nabídneš se, že sám/sama vypracuješ seznam všech sociálně psychologických termínů v angličtině. Tento test ti bude prominut, pokud pozveš Vaculíka na pivo a on přijde. *musíš o sociální psychologii psát, pokud ne, přijde na pivo*
- Kvůli Vývojové psychologii si pořídíš vlastní dítě, abys ho mohl/a pozorovat již při studiu. Pokud hodíš číslo 3, musíš být otcem některý z vyučujících na katedře psychologie. *- pokud je v oboru, je to má, v oboru, pokud je v oboru, je to má*
- Seminář ze Statistické analýzy dat si zapíšeš u Ješka, ne u Širůčka. *→ posťvej = 3 polo upřed*
širůček číslo

Problémové a rizikové chování (konec legrace?)

- Chování často věnujeme pozornost tehdy, jeví-li se nám jako nepřijatelné, nežádoucí
- To je vždy výsledek našeho (více nebo méně realistického) hodnocení
- Metodické pokyny a právní normy upravují, kdy jsme „oprávněni“ takto uvažovat a jaké se nabízejí postupy (<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/vyuziti-pravnich-opatreni-pri-reseni-problemoveho-chovani>)
- (Spolu)pracujeme přitom s:
  - Vlastními prekoncepty, „předpolím“
  - Odborníky z dalších profesí (etopedy, psychology, psychiatry) – nestačí diagnostika „soukromá“, musí být „sdílená“
  - Užším i širším sociálním kontextem (rodinné zázemí a anamnéza; klima a skupinová dynamika...)

Vybrané principy práce s problémovým chováním - dilemata

- Represe vs. kompenzace/vývoj
  - Pomsta vs. náprava
  - Zlý záměr vs. symptom
  - Symptom jako „to, co se má odstranit“ vs. jako něco, co nese význam (o sociálním zázemí, pozici, kapacitě, krizi...)
-

Vybrané principy práce s problémovým chováním – praktické zásady

---

- Splnitelné cíle („splátkový kalendář“)
  - „Řeč chování“ převádět do slov
  - Práce s prostředím a kapacitou (emoční, sociální zdroje...)
  - Kontrakt
-

Individuální výchovný program (IVyP)

- Jedna z možných forem formalizace práce s „rizikovým“ chováním žáků
- Cílem je vytvořit rámec spolupráce při řešení
- V podstatě forma „kontraktu“

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/metodicke-doporuceni-msmt-pro-praci-s-individualnim>
